Floraväktarna i Skåne Rapporterar

Ljungögontröst i Skåne

Gabrielle Rosquist

Figur 1. På strandheden vid Vikens golfbana finns en rik förekomst av ljungögontröst (*Euphrasia micrantha*). Foto: K.-A. Olsson.

Ljungögontröst har troligen funnits på de svenska ljunghedarna sedan människan öppnat upp landskapet, men det var först 1818 som arten beskrevs från Halland (Nordstedt 1920). Idag hittas arten på ljunghedar i hela södra Sverige upp till norrlandsgränsen (Limes Norrlandicus). I Skåne har ljungögontröst troligen aldrig varit vanlig, men idag hittar man endast rester på några kvarvarande ljunghedar (Figur 1). Med hjälp från några floraväktare kunde artens nuvarande utbredning och status kartläggas mellan åren 2013 och 2017 då alla kända lokaler med arten besöktes och de plantor som fanns kvar räknades.

Beskrivning

Ljungögontröst (*Euphrasia micrantha* Rchb.) är en av våra mest svårupptäckta ögontröstar med sin låga (mellan några få till 30 centimeter), späda stjälk och få, ofta upprätta grenar (Figur 2). De små, motsatta bladen är kala med spetsiga tänder och en brungrön färg. Blommorna är vita till lilamelerade och sitter ovanför sjätte ledstycket. De är små (fyra till åtta millimeter) och tydligt längre än fodret. Blomningen är sen från slutet av juli till september. Kapseln har långa raka hår i spetsen. Frösättningen är riklig, men eftersom frövilan endast varar några år och arten är ettårig är den beroende av årlig frösättning frö sin överlevnad. Genetiska studier antyder att ljungögontrösten är självpollinerande (French m.fl. 2008). Ljungögontrösten är halvparasitisk, likt våra övriga ögontröstarter, och parasiterar på ljung (*Calluna vulgaris*).

Inom släktet *Euphrasia* är det framförallt skottlandsögontröst *(E. scottica*), som ljungögontröst kan förväxlas med, men där skottlandsögontrösten har rödaktiga bladundersidor

Figur 2. Ljungögontröst (*Euphrasia micrantha*). Foto: Åke Svensson.

och blommor redan vid fjärde ledstycket. Risken för förväxlingen är minimal eftersom den senare endast noterats på Marstrand 1897. Ljungögontröst hybridiserar sällsynt med andra arter av ögontröst. Arten är tetraploid (2n=44) i likhet med de flesta ögontröstarterna i Norden förutom stor ögontröst (*E. rostkoviana* Hayne) som är diploid (2n=22) (Lid 1985, French m.fl. 2008, >www.linnaeus.nrm.se/flora<).

Det latinska artnamnet *micrantha* betyder småblommig och kommer från grekiskans mikros, liten.

Livsmiljö

Ljungögontröst förekommer på torra till friska sandiga, kalkfria marker. Arten är ljusgynnad och känslig för konkurrens från övrig vegetation. Den växer naturligt på ogödslade marker tillsammans med ljung (*Calluna vulgaris*) och kan konkurreras ut om denna blir för hög. Hävd genom bete och slåtter har gynnat arten, som också kan överleva längs stig- och vägkanter, på militära övningsfält och i grustag. Naturvårdsbränning skulle kunna ersätta bete och slåtter på lokaler för att gynna ljungögontrösten.

Vid upphörd hävd och igenväxning minskar ljungögontrösten snabbt och riskerar att försvinna från en lokal. Eftersom en fröreserv saknas kan den inte komma tillbaka även om hävden återupptas.

Utbredning

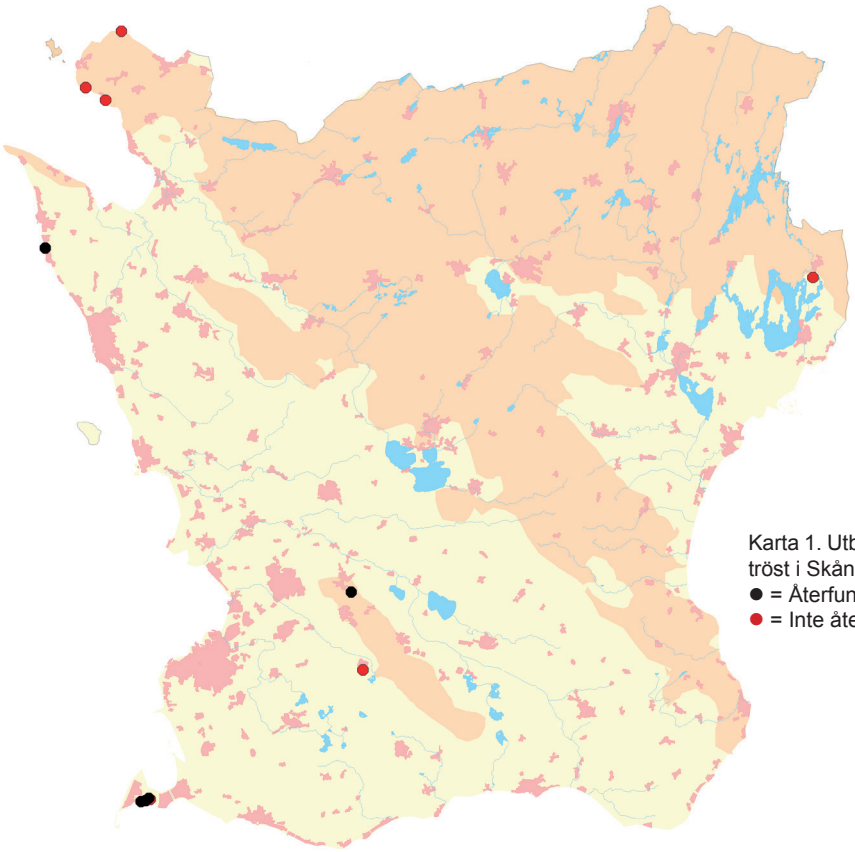
I Sverige förekommer arten i hela Götaland och Svealand, men är endast vanlig i Halland, Bohuslän, Västergötland och delar av Småland. I Skåne finns färre än 10 lokaler kvar (Karta 1) efter en drastisk minskning mellan åren 1929 och 1970 (jämför med cirka 60 lokaler i Weimarck & Weimarck (1985) och cirka 25 lokaler i Hultén (1971); se vidare på >www.artdatabanken.se<. Endast två av de skånska lokalerna är individrika med över 1 000 individ.

I Norden förkommer ljungögontröst i Norge längs kusten upp till Lofoten, den är sällsynt i sydöstra Finland och har varit vanligare i Danmark, men har här minska drastiskt och förekommer nu framförallt på västra Jylland (Hartvig 2015). Ljungögontröst är en europeisk art med huvudutbredning i det mellaneuropeiska låglandet från de brittiska öarna västerut till Polen (Karta 2).

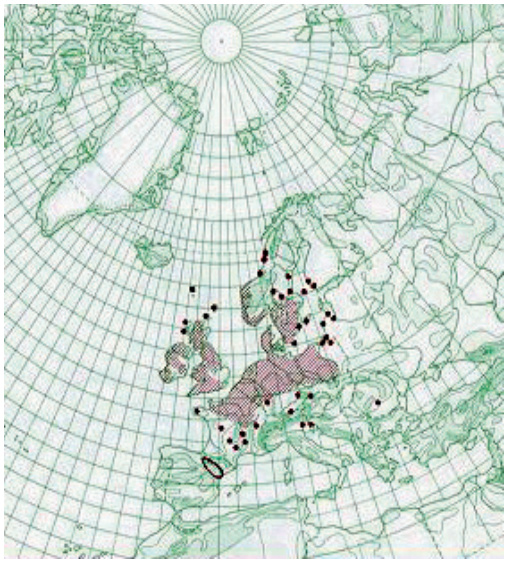
Floraväkteri i Skåne

Sedan Floraväkteriet startade i slutet av 1980-talet har ljungögontröst noterats sporadiskt på sina kända skånska lokaler. För att få en samlad bild över tillståndet för arten genomfördes en systematisk genomgång av alla kända lokaler under 2013 till 2017. Lokalerna delades upp mellan ett antal floraväktare som räknade antal plantor per lokal (Tabell 1; Karta 1).

Totalt besöktes 11 lokaler där ljungögontröst är känd sedan Skånes flora inventeringen under åren 1989–2006 (Tyler 2007) eller fynd därefter. Av dessa kunde arten återfinnas på 5

Karta 1. Utbredning av ljungögontröst i Skåne efter 1989.
● = Återfunnen 2013–2017
● = Inte återfunnen 2013–2017

Karta 2. Världsutbredning av ljungögontröst enligt Hultén & Fries (1986)

lokaler, vilket innebär att den kan ha försvunnit från hälften av sina lokaler under de senaste cirka 20 åren. Glädjande så hittades en helt ny lokal för ljungögontrösten på Vikens golfbana i Höganäs kommun. Lokalen var individrik med 1500 individer. Eftersom ljungögontröst är svår att se så kan det inte uteslutas att den fortfarande finns kvar på någon av de 60-tal lokaler som finns med i Weimarcks flora från 1985. Floraväktarna vet ofta var individerna står och var man ska leta, men det kan inte uteslutas att plantor har missats om området varit igenväxt. Det är främst lokalerna i Båstads kommun där ljungögontröst inte har återfunnits, men även en vardera i Lund respektive Vellinge kommuner. Varför arten inte återfunnits är svårt att säga, det kan vara en effekt av perioder med igenväxning där ljungen blivit alltför tät och hög, men på flera av lokalerna finns livsmiljöerna kvar.

Tabell 1. Lokaler med ljungögontröst under Skånes flora inventeringen 1989–2006 (arten noterad eller antalet plantor/skott) och under Floraväkteriet och 2013–2017 (antalet noterade plantor).

Kommun	Lokal	Antal plantor/skott 1989–2006	Antal plantor 2013–2017
Bromölla	Näsum, Äskekärra	noterad	0
Båstad	Glimminge plantering	noterad	0
Båstad	Burensvik	noterad	0
Båstad	Smygeslätt	noterad	0
Höganäs	Vikens golfbana	-	1 500
Lund	Måryd	119	178
Lund	Risen	noterad	0
Vellinge	Falsterbo skjutfält väster	100	545
Vellinge	Falsterbo skjutfält öster	noterad	200
Vellinge	Ammarsränna	28	1 950
Vellinge	Ammarsränna utloppet	noterad	0
Summa		**>247**	**4 373**

Två individrika lokaler:

Ammerännan på Skanörs ljung

Skanörs ljung i Vellinge kommun har Skånes absolut största och stabilaste förekomst av ljungögontröst med cirka 1 950 plantor spridda längs Ammerrännan och den väg som går i nord-sydlig riktning tvärs över området. Skanörs ljung utgörs av gamla sandrevlar och har idag en mosaik av torrare delar som domineras av ljung och fuktigare partier med dominans av klockljung och pors. Eftersom området är naturreservat så kan skötseln anpassas efter ljungögontröstens behov.

Vikens golfbana

Vikens golfbana ligger längs kusten i fiskeläget i Höganäs kommun. Innanför kustlinjen breder golfbanan ut sig i den grå dynen med omväxlande opåverkade partier med ljung och här växer rikligt med ljungögontröst. Lokalen upptäcktes under 2013 och hela 1 500 individer noterades.

Hot

Ljungögontröst rödlistades 2000 som sårbar (VU) och har sedan dess bibehållit samma status >www.artdatabanken.se<. Detta beror delvis på att artens utbredningsområde i landet krymper, lokaler försvinner och/eller att antalet individer per lokal minskar. Orsakerna är främst igenväxning som hotar den extremt ljuskrävande och konkurrenskänsliga arten. Även några års igenväxning kan riskera att utrota en hel förekomst av den ettåriga ljungögontrösten som har minimal frövila.

På de skånska lokaler där ljungögontröst försvunnit har oftast ljungen blir för tät och hög. De få plantor som blommat har inte haft en chans att sprida sin frön vidare. Framförallt är hedarna i nordvästra Skåne väldigt igenvuxna med för lite bete och stor igenväxning.

Hur ska vi kunna gynna ljungögontröst?

Det bästa sättet att rädda kvar och gynna ljungögontröst i Skåne är att bibehålla hävd genom framförallt bete på de ljunghedar där arten har sin huvudförekomst. Dessa marker bör hållas öppna, fria från träd och buskar. Fyra av de fem kvarvarande lokalerna ligger inom skyddade områden, vilket gör det möjligt att anpassa brukandet och skötseln så att dessa gynnar ljungögontrösten och deras habitat. Eftersom ljungögontröst är ettårig med troligen kortlivad genbank så krävs nästan årlig blomning och frösättning för överlevnad på en lokal. Däremot är det en fördel att arten är självbefruktande, då även små populationer kan föröka sig. Om man inte lyckas rädda kvar arten i Skåne med hjälp av förbättrad hävd så kan den, som en sista utväg, behöva hjälp med sin spridning inom befintliga lokaler och kanske etablering på någon ny närliggande lokal. Detta måste alltid bli en sista utväg och ska alltid ske under kontrollerade former. Sist så är en fortsatt övervakning av ljungögontröst i Skåne av stor betydelse för att se om vi är på rätt väg med skötseln av artens miljöer.

Referenser

French, G.C., Hollingsworth P. M., Silverside, A. J., Ennos, R. A. 2008. Genetics, taxonomy and the conservation of British Euphrasia. *Conserv Genet* (*2008*) *9*:1547–1562

Hartvig, P. (ed.). 2015. *Atlas Flora Danica*. Gyldendal, Köpenhamn.

Hultén, E. & Fries, M. 1986. *Atlas of North European vascular plants: north of the Tropic of Cancer I-III*. Koeltz Scientific Books, Königstein.

Lid, J. 1985. *Norsk, svensk, finsk Flora*. Oslo

Nordstedt, O. 1920. Prima loca plantarum suecicarum. Första litteraturuppgift om de i Sverige funna vilda eller förvildade kärlväxterna. *Bilaga till Botaniska Notiser 1920*: 1–95.

Tyler, T. m.fl. (red.). 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning.* Grahns Tryckeri AB, Lund.

Weimarck, H. & Weimarck, G. 1985. *Atlas över Skånes flora.* Btj datafilm, Lund

Elektroniska referenser

Artdatabanken, SLU, >www.artdatabanken.se<

Artportalen, SLU, >www.artportalen.se<

Virtuella floran, Nordiska riksmuseet, >www.linnaeus.nrm.se/flora<

Ljungögontröst (*Euphrasia micrantha*) ur Oeder, G. C. 1761, *Flora Danica* t. 2724.